

Krzysztof Marek Kiełpiński

Stowarzyszenie Kanonistów Polskich
(Association of Polish Canonists, Poland)
e-mail: k.kielpinski28@gmail.com

ORCID: 0000-0001-8168-2514

DOI: 10.15290/mhi.2023.22.02.20

Przestępstwo wykorzystania seksualnego osób bezbronnych w Kościele katolickim. Analiza karno- -kanoniczna z uwzględnieniem wybranych elementów psychologicznych

ABSTRAKT

W 2019 r. w prawie kanonicznym prawodawca umieścił termin „osoby bezradne” i uwzględnił go w systemie prawnym Kościoła katolickiego dopiero w tymże roku. Ustawodawca określił jego definicję legalną. Interesujący termin wskazuje na osobę, którym zapewniono ochronę przed przestępstwem wykorzystania seksualnego. Badania realizują podwójny cel. Celem pierwszorzędym jest pokazanie w społeczności kościelnej osób, do których odnosi się termin „osoba bezradna”. Drugorzędym celem jest ukazanie na podstawie analizy przepisów prawa kanonicznego zakresu ochrony „osób bezradnych” wobec przestępstwa wykorzystania seksualnego. Do przeprowadzenia badań wykorzystano odpowiednie metody badawcze. Należą do nich: metoda dogmatyczno-prawna, historyczna, filologiczna, porównawcza oraz metody analityczne wykorzystywane w naukach psychologicznych oraz kryminologicznych. Narracja stworzona w artykule pokazała, że do kategorii „osób bezbronnych” zalicza się różne osoby m.in. dzieci, młodzież, osoby niepełnosprawne, osoby starsze, kobiety i mężczyźni uzależnionych od alkoholu lub środków psychoaktywnych, pensjonariuszy domów opieki i sanatoriów oraz ludzi, którzy nie potrafią oprzeć się agresji sprawcy. Obecne przepisy prawa kanonicznego kompleksowo chronią powyższe osoby przed przestępstwem wykorzystania seksualnego. W związku z tym ustawodawca wraz z podległymi mu organami powinni stale obserwować

zjawisko wykorzystania seksualnego i dostosowywać przepisy, aby zapewniały nadal wolność, bezpieczeństwo i ochronę osobom bezradnym oraz karały odpowiednimi sankcjami sprawców.

**The Crime of Sexual Abuse of Vulnerable Persons in the Catholic Church.
Penal-canonical Analysis and its Selected Psychological Elements**

ABSTRACT

The legislator has placed the term 'helpless persons' in canon law. It was placed in the legal system of the Catholic Church only in 2019. The legislator has set out its legal definition. The term indicates persons who have been given protection from the crime of sexual abuse. The research has a dual purpose. The primary objective is to present people in the Church community to whom the term 'helpless persons' refers. The secondary objective is to show, on the basis of an analysis of canon law, the extent of protection of 'helpless persons' against the crime of sexual abuse. Appropriate research methods were used to conduct the study. These include the dogmatic-legal method, the historical method, the philological method, the comparative method and the analytical methods used in psychological and criminological sciences. The narrative created in the article showed that the category of 'vulnerable persons' includes a variety of people including children, adolescents, people with disabilities, the elderly, women and men addicted to alcohol or psychoactive drugs, residents of nursing homes and sanatoriums, and people who are unable to resist the aggression of the perpetrator. The current provisions of canon law comprehensively protect the above persons from the crime of sexual abuse. Therefore, the legislator, together with the bodies subordinate to it, should constantly observe the phenomenon of sexual exploitation and adapt the laws so that they continue to ensure the freedom, safety and protection of helpless people and punish perpetrators with appropriate criminal sanctions.

Słowa kluczowe: osoby bezradne, kanoniczne prawo karne, molestowanie seksualne, ochrona osób bezradnych w Kościele katolickim, prawo kanoniczne

Key words: helpless persons, canonical criminal law, sexual abuse, protection of helpless persons in the Catholic Church, canon law

Wstęp

W polskim prawie karnym ustawodawca określił przepis, który chroni osoby bezradne w przestrzeni publicznej i społecznej. Sposób ich realizacji przez różne instytucje wskazuje, że osoby chronione nie muszą się obawiać działań przestępczych, które zamierzają ograniczyć ich wolność, naruszyć cześć oraz integrację psycho-seksualną¹. W związku z tym warto przeanalizować inny obszar przepisów, tym razem zawartych w prawie kanonicznym, które wynikają bezpośrednio ze wspólnoty Kościoła katolickiego. Szczególna ich część, kanoniczne prawo karne stanowi system ochrony wiernych w społeczności kościelnej. Bardzo ważną częścią tego wymiaru są „osoby bezradne”. Dużym uproszczeniem i zarazem błędem jest zredukowanie ich tylko do osób niepełnosprawnych. Tym bardziej, że można je spotkać we wspólnotach parafialnych, ośrodkach terapii zajęciowej, biorą udział w różnych formach duszpasterstwa, ponadto uczestniczą w życiu sakramentalnym i liturgicznym Kościoła katolickiego. Stanowią grupę, która jest narażona na groźne przestępstwo wykorzystania seksualnego. Przeprowadzona analiza ukazuje przepisy, które mają zapewnić ochronę tego rodzaju osobom. W związku z tym analizę badawczą przeprowadzono w różnych wymiarach: historycznym, prawno-karnym i psychologicznym. Na tej podstawie będzie można prześledzić proces ochrony osób bezradnych na przestrzeni lat. Ponadto zostanie wyjaśniony termin „osoby bezradne” w kontekście przestępstwa wykorzystania seksualnego.

Argumentem przemawiającym za przeprowadzeniem rozważań w tym obszarze jest luka badawcza. Należy podkreślić, że w polskiej kanonistyce brakuje kompleksowej monografii i artykułów naukowych poświęconych temu zagadnieniu. Podobny problem występuje w piśmiennictwie międzynarodowym. W związku z tym konieczne wydaje się przeprowadzenie analizy, która pokaże skalę zagrożeń oraz zakres ochrony „osób bezradnych” w Kościele katolickim.

¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, Dz.U. 2020, poz. 1444 z, późn. zm. (dalej k.k.), art. 198: „Kto, wykorzystując bezradność innej osoby lub wynikający z upośledzenia umysłowego lub choroby psychicznej brak zdolności tej osoby do rozpoznania znaczenia czynu lub pokierowania swoim postępowaniem, doprowadza ją do obcowania płciowego lub do poddania się innej czynności seksualnej albo do wykonania takiej czynności, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8”; Komenda Główna Policji, *Wykorzystanie seksualne osoby bezradnej lub niepoczytalnej art. 198. Postępowania wszczęte i przestępstwa stwierdzone z art. 198 k.k. za lata 1999–2020*, w: https://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestepstwa-przeciwko-6/6349_9,Wykorzystanie-seksualne-osoby-bezradnej-lub-niepoczytalnej-art-198.html, (27.09.2022). Na podstawie opublikowanych statystyk przez Policję można zauważyć, że w latach 1999–2010 liczba postępowań wszczętych kształtowała się od 96 do 165, przy czym warto zauważyć, że liczba stwierdzonych przestępstw w tych latach kształtowała się w obszarze od 104 do 145. W latach 2010–2020 nastąpiła zmiana. Nastąpił wzrost liczby wszczętych postępowań ze 166 do 265, natomiast spadła liczba popełnianych przestępstw ze 137 do 95.

1. „Osoby bezradne” w przepisach prawa kościelnego w XX i XXI w.

Kościół katolicki dopiero w 1917 r. posiadał skodyfikowany zbiór przepisów prawa, który otrzymał nazwę Kodeks prawa kanonicznego. Został on ogłoszony w 1917 r. przez papieża Benedykta XV (1914–1922). Dotychczas przepisy prawa społeczności kościelnej były zawarte w dziele *Corpus Iuris Canonicum*. Tworzyły go: Dekret Gracjana, dekretały papieskie, konstytucje wydawane przez poszczególnych papieży oraz dokumenty i instrukcje kongregacji Kurii Rzymskiej. Struktura kodeksu została oparta na pięciu księgach, w sumie 2414 kanonów. Całość zredagowano w języku łacińskim². W piątej księdze (*de delictis et poenis*) zostały zawarte przepisy kanonicznego prawa karnego³. Analiza księgi piątej wskazała, że ustawodawca nie określił terminu „osoba bezradna”. Ten termin nie występuje w żadnym kanonie. Jednak analiza niektórych przestępstw szczególnych może wskazywać, że „osobami bezradnymi” dla ustawodawcy były: płód ludzki, osoba usiłująca popełnić samobójstwo, kobieta uprowadzona w celu zawarcia małżeństwa oraz osoba wykorzystana seksualnie przez duchownego. W tym przypadku były ustanawiane surowe kary, aby zapewnić ochronę i bezpieczeństwo wskazanym osobom. W kanonie 2350 ustawodawca penalizuje każde spędzenie płodu ludzkiego⁴. Zdaniem Franciszka Bączkowicza spędzenie płodu jest czynnością, która może przybrać postać zabiegu, który zmierza do bezpośredniego usunięcia z łona matki płodu niedojrzałego, chorego, niedonoszonego, mającego wady lub niezdolnego do życia poza łonem matki⁵. Inni komentatorzy tego kanonu zauważyli, że usunięcie płodu zdolnego do życia poza łonem matki, a więc po szóstym miesiącu ciąży nie jest spędzeniem płodu, ale przyspieszeniem porodu⁶. Stanisław Podoleński zauważa, że wydalenie niedojrzałego płodu stanowi poronienie. Może ono nastąpić na skutek niedozwolonych zabiegów, a także z przyczyn naturalnych, czyli niezależnych od ludzkiej woli⁷. Ustawodawca przewidywał karę za dwojakie spędzenie płodu. Pierwszy polegał na zażyciu rozmaitych substancji roślinnych, chemicznych lub

² W. Uruszczyk, *Kodeks prawa kanonicznego z 1917 r. na tle innych kodeksów prawa w Europie od końca XVIII do początku XX wieku*, [w:] *Kodeks Pio- Benedyktyński między Tradycją a Rozwojem*, red. Z. Janczewski, J. Dohnalik, I. Kilanowski, Warszawa 2017, s. 39-41.

³ *Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus, Benedicti Papae XV Auctoritate promulgatus, AAS 9/II (1917)*, s. 2-593 [dalej: CIC/1917].

⁴ CIC/1917, kan.2350 § 1: „Procurantes abortum, matre non excepta, incurrunt, effectu secuto, in excommunicationem latae sententiae Ordinario reservatam; et si sint clerici, praeterea deponantur”.

⁵ F. Bączkowicz, *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. 3, Opole 1958, s. 532.

⁶ CIC/1917, kan. 1115 § 2; M. Conte de Coronata, *Institutiones iuris canonici. De delictis et poenis*, t. 4, Taurini 1955, s. 2015; G. Cocchi, *Commentarium in Codicem iuris canonici. De delictis et poenis*, t. 5, Taurinorum Augustae 1929, s. 200; E. Ragatillo, *Institutiones iuris canonici*, t. 2, Santander 1951, s. 1005.

⁷ S. Podoleński, *O życiu nienarodzonych*, Kraków 1933, s. 8-19.

zwierzęcych, które powodowały poronienie. Drugi dotyczył zabiegów medycznych takich jak: łyżeczkowanie, wprowadzanie do macicy ciał obcych, a także takich działań jak uderzenie w brzuch, noszenie ciężarów, nadmierne uprawianie sportów, skok z wysokości. Wśród zabiegów medycznych wyróżniamy takie jak: wymóżdżanie, rozkawalenie płodu należy już zaliczyć do przestępstwa zabójstwa dziecka. Za spędzenie płodu przewidziano karę ekskomuniki, która była zastrzeżona ordynariuszowi, natomiast sprawcy będący duchownymi mogli być deponowani do stanu świeckiego. W przypadku osób usiłujących popełnić samobójstwo ustawodawca zalecał, aby nie pełnili oni żadnych funkcji w kościele. Wobec osób duchownych nakładano karę suspensy, ale nie ze względu na ciężkość czynu, ale raczej na wątpliwości, które powstały, czy jest on w stanie pełnić owocnie dalszą posługę duszpasterską. Usiłujący popełnić samobójstwo zaciągał nieprawidłowość do przyjęcia święceń, a w przypadku duchowego do ich wykonywania. Ponadto wszyscy wierni nie byli pozbawienie pogrzebu katolickiego⁸. Kanon 2353 miał zapewnić ochronę przed porwaniem kobiety w dwóch celach: małżeńskim oraz lubieżnym⁹. Mario Falco podkreślił, że małżeństwo zawarte przez uprowadzającego z uprowadzoną kobietą jest nieważne¹⁰. Wojciech Góralski zauważył, że elementem konstytutywnym uprowadzenia kobiety jest użycie przemocy fizycznej lub moralnej. Nawiązuje on w ten sposób do wypowiedzi audytora Roty Rzymskiej Petro Mattioli. W wyroku *coram Mattioli* z 9 listopada 1961 r., podkreślono, że przemoc fizyczna ma miejsce wówczas, gdy kobieta stawiająca opór zostaje siłą materialną przetransportowana z miejsca bezpiecznego na inne, pozostające we władaniu uprowadzającego mężczyzny, albo do miejsca, do którego dobrowolnie się udała i przetrzymywana siłą materialną w zamiarze małżeństwa lub czynu lubieżnego. Przemoc moralna zachodzi, gdy w drodze podstępny lub oszustwa kobieta zostaje przetransportowana z jednego miejsca na drugie, które jest we władaniu mężczyzny, albo gdy w drodze podstępny lub oszustwa jest przetrzymywana w miejscu, do którego dobrowolnie się udała, choćby przetrzymywanej pozostawiona była możliwość materialnego, czyli fizycznego odejścia¹¹.

⁸ CIC/1917, kan. 2350 § 2: „Qui in seipsos manus intulerint, si quidem mors secuta sit, sepultura ecclesiastica priventur ad normam can. 1240, §1, n. 3; secus, arceantur ab actibus legitimis ecclesiasticis et, si sint clerici, suspendantur ad tempus ab Ordinario definiendum, et a beneficiis aut officiis curam animarum interni vel externi fori adnexam habentibus removeantur”.

⁹ CIC/1917, kan. 2353: „Qui intuitu matrimonii vel explendae libidinis causa rapuerit mulierem nolentem vi aut dolo, vel mulierem minoris aetatis consentientem quidem, sed insciis vel contradicentibus parentibus aut tutoribus, ipso iure exclusus habeatur ab actibus legitimis ecclesiasticis et insuper aliis poenis pro gravitate culpae plectatur”.

¹⁰ M. Falco, *Introduzione allo studio del Codex Iuris canonici*, Bologna 1992, s. 331.

¹¹ Decret *coram Mattioli* z dnia 9 listopada 1961, „Sacra Rota Romana Decisiones” 1961, nr 53, s. 505; W. Góralski, *Przeszkoda uprowadzenia*, [w:] *Przeszkody małżeńskie w prawie kanonicznym*, red. W. Góralski, Warszawa 2016, s. 329-330.

Sprawcą przestępstwa mógł być tylko mężczyzna, ponieważ uprowadzenie mężczyzny przez kobietę nie stanowiło przeszkody do zawarcia małżeństwa ani przestępstwa¹². Powyższy wyrok stał się zachętą do dalszych działań audytorów rotalnych w ramach jurysprudencji. Na tej podstawie wymieniono elementy stanowiące treść przeszkody uprowadzenia, która miała ochronić kobietę przed zawarciem małżeństwa. Orzeczenia Roty Rzymskiej wskazywały trzy elementy, które konstytuują ową przeszkodę: musi być dokonane przez mężczyznę osobiście lub przez mandatariusza, uprowadzeniu musi towarzyszyć intencja zawarcia małżeństwa u mężczyzny, uprowadzenie musi być dokonane za pomocą przemocy, niesprawiedliwe i bez zgody kobiety z miejsca bezpiecznego do miejsca niebezpiecznego¹³. W przypadku zawarcia małżeństwa z przeszkodą uprowadzenia małżeństwo jest *ex lege* nieważne, natomiast sprawca z mocy prawa zostaje wykluczony ze wszystkich aktów kościelnych, ponadto w zależności od stopnia winy może otrzymać inne kary¹⁴. W przypadku popełnienia przestępstwa *de sexto* przez duchownego wobec małoletniego ustawodawca przewidywał bardzo ciężkie kary. W kanonach 2358 i 2359 § 2 został określony zakres przedmiotowy i podmiotowy czynu zabronionego¹⁵. Duchowny, który dopuścił się homoseksualizmu lub zoofilii, a także wykorzystania seksualnego z osobą poniżej 16 roku życia musiał być osądzony przez Kongregację św. Oficjum. W 1922 r. wspomniana Kongregacja wydała instrukcję specjalną *Crimen sollicitationis*. Zdaniem José Marií Yanguasa instrukcja regulowała zachowania, określone mianem – *crimen passimum*. Zaliczał on do tej kategorii m.in. homoseksualizm, *bestialitas*, wykorzystanie seksualne małoletniego przez osobę duchowną, konkubinaty duchownych oraz udzielenie rozgrzeszenia przez spowiednika współnikowi w grzechu przeciwko szóstemu przykazaniu¹⁶. Natomiast John Beal zauważył, że dzięki instrukcji biskupi zostali wyposażeni w skuteczne narzędzie do walki z przestępstwami m.in. z nakłanianiem do grzechu, homoseksualizmem duchownych, wykorzystaniem seksualnym dzieci

¹² F. Bączkowicz, op. cit., s. 538-539; E. Regatillo, *Derecho matrimonial eclesiastico*, Santander 1962, s. 166-167.

¹³ W. Góralski, op. cit., s. 331.

¹⁴ F. Bączkowicz, op. cit., s. 539.

¹⁵ CIC/1917, kan. 2358: „Clerici in minoribus ordinibus constituti, rei alicuius delicti contra sextum decalogi praeceptum, pro gravitate culpae puniantur etiam dimissione e statu clericali, si delicti adiuncta id suadeant, praeter poenas de quibus in can. 2357, si his locus sit”; kan. 2359 § 2: „Si delictum admiserint contra sextum decalogi praeceptum cum minoribus infra aetatem sexdecim annorum, vel adulterium, stuprum, bestialitatem, sodomiam, lenocinium, incestum cum consanguineis aut affinitate in primo gradu exercuerint, suspendantur, infames declarentur, quolibet officio, beneficio, dignitate, munere, si quod habeant, priventur, et in casibus gravioribus deponantur.

¹⁶ J. M. Yanguas, *De crimine pessimo et de competenta S. Officii relate ad illud*, „Revista Española de Derecho Canónico” 1946, nr 2, s. 436: „Argument seems to be that it was only by taking swift, decisive and secret action to discipline offending clerics before their crimes reached the attention of the civil courts that the Church could be spared the humiliation of having priests in the public dock as sex offenders”.

i *bestialistas* oraz mieli narzędzie, aby zapewnić skuteczniejszą ochronę najbardziej potrzebującym w Kościele powszechnym i lokalnym¹⁷. Również w tych środowiskach nie występował termin „osoba bezradna”. Analizując intencję ustawodawcy można dojść do wniosku, że istniał nieformalny katalog osób bezradnych, które wymagały zapewnienia właściwej ochrony. Do tego katalogu zaliczano: małoletniego, dziecko, kobietę, płód, osoby, które usiłowały popełnić samobójstwo z przyczyn psychicznych oraz osoby wykorzystane seksualnie przez duchownych.

Powyższe rozwiązania przetrwały czas II wojny światowej oraz Soboru Watykańskiego II (1962–1965). Po zakończeniu obrad Soboru Watykańskiego II rozpoczął się okres reformy prawa kanonicznego. W ramach rewizji przepisów ścierały się ze sobą różne wizje prawa kościelnego. W kontekście przepisów kanonicznego prawa karnego chciano zdecentralizować jego charakter, zwiększyć władzę i rozeznanie biskupów lokalnych. Opinia Johna Beala pokrywa się z twierdzeniem Dariusza Borka, który wskazał, że kanoniczne prawo karne chciano zastąpić „modelem duszpasterskim”. Miało ono pełnić rolę narzędzia do wyjaśnienia zachowań, które wyrażał termin *crimen passimum*. „Model duszpasterski” miał zastąpić dotychczasową procedurę umieszczoną w zmodyfikowanej instrukcji. Centralne miejsce we wspomnianym modelu zajmowało terapeutyczne i psychologiczne rozwiązywanie problemów. W takim ujęciu biskup miał pełnić rolę lekarza niż sędziego. Miał zrobić wszystko, aby uzdrowić sprawcę czynów, niż go ukarać. W tym okresie zastąpiono normy prawne na korzyść superwizji i modeli terapeutycznych. Przyczyniło się to, do wielu negatywnych postaw. Przepięstwa określone *crimen passimum* rozmyły się w przestrzeni kościelnej. Potwierdza to Dariusz Borek, który zauważył, że w latach 1962–1989 zachowania *crimen passimum* były łączone ze sprawowaniem sakramentu pokuty i pojednania oraz z pojęciem laicyzacji, który pojawiał się w większości próśb, na podstawie których udzielano dyspensy od celibatu duchownym¹⁸.

Zatrzymanie dwóch modeli „duszpasterskiego” i „terapeutycznego” nastąpiło wraz z promulgacją nowego Kodeksu prawa kanonicznego. Papież Jan Paweł II ogłosił 25 stycznia 1983 r. nowe przepisy prawa kanonicznego¹⁹. Mimo że nowy zbiór przepisów regulował wiele kwestii ważnych dla społeczności kościelnej to warto podkreślić, że nadal w przepisach prawnych brakuje terminu

¹⁷ J. Beal, *The 1962 instruction Crimen sollicitationis caught red-handed or handed a red herring*, „Studia Canonica” 2007, nr 41, s. 200-202.

¹⁸ D. Borek, *Sextum Decalogi preaeceptum w kanonicznym prawie karnym aktualnie obowiązującym*, Tarnów 2015, s. 13-14.

¹⁹ Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus, AAS 75/II (1983), s. I-XXX, 1-324. Tekst polski: Kodeks prawa kanonicznego. Przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Poznań 1984 [dalej: KPK/1983].

i definicji legalnej „osoba bezradna”. Leszek Adamowicz przeanalizował Kodeks prawa kanonicznego z 1983 r. pod kątem terminologicznym. Zauważa, że wobec osób małoletnich ustawodawca stosuje osiem różnych określeń. Na szczególną uwagę zasługuje termin *infans*. Oznacza on małoletnich poniżej 7 roku życia. Przywołany zwrot został użyty jedenaście razy. Ustawodawca stosuje powyższy termin wobec dwóch kategorii osób. Pierwsza kategoria dotyczy dzieci nienarodzonych w kontekście przepisów dotyczących chrztu (*fetus abortivi*), prawa karnego (*abortum*), przepisów dotyczących udzielania święceń oraz wydalenia z instytutu zakonnego. Natomiast w drugiej kategorii zwrot *infans* został użyty przedstawiając status kanoniczno-prawny osób z upośledzeniem małoletnich i pełnoletnich, które ukończyły siódmy rok życia²⁰.

W związku z ujawnieniem skandali wykorzystania seksualnego osób małoletnich przez duchownych w USA i Irlandii, Stolica Apostolska wydała specjalne indulty, które wyposażyły Konferencje Biskupów w odpowiednie narzędzia²¹. Biskupi w ramach Konferencji Episkopatu Stanów Zjednoczonych Ameryki przygotowali dokument, który zawierał normy dotyczące ochrony małoletnich wobec nadużyć seksualnych. W ramach walki z nadużyciami podniesiono wiek ofiary nadużyć, z 16 do 18 roku życia. Autorzy dokumentu podkreślili, że skarga kryminalna wygasła po upływie dziesięciu lat. Termin przedawnienia biegł od momentu, gdy ofiara przestępstwa ukończyła 18 rok życia. Ten rodzaj przestępstw był przekazany do osądzenia przez Trybunał Roty Rzymskiej. Zdaniem Bertrama Griffina, normy były nieprecyzyjne. Przykładem był brak retroaktywności przepisów. Obejmowały one jedynie sprawy, które miały nastąpić po zatwierdzeniu nowych przepisów²². Zdaniem Johna Alesandro, brak retroaktywności wynikał z zasad panujących w prawie *common law* oraz amerykańskiego rozumienia instytucji przedawnienia²³. Warto zauważyć, że zmiany w przepisach dotyczyły tylko jednego przestępstwa: nadużyć seksualnych wobec nieletnich. W dokumencie nie pojawiają się regulacje prawne zapewniające ochronę „osobom bezradnym”. Ustawodawca utożsamiał małoletnich z „osobami bezradnymi”. Skala problemu wykorzystania seksualnego w całym

²⁰ KPK/1983, kan. 852 § 2; kan. 99; kan. 105; kan. 857 § 2; kan. 883; L. Adamowicz, *Status kanoniczno-prawny osoby małoletniej – zagadnienia terminologiczne*, „Teki Komisji Prawniczej PAN Oddział w Lublinie” 2020, nr 1, s. 6: Autor wskazuje na następujące zwroty łacińskie występujące w przywołanych kanonach: „infanti assimilatur; infantibus assimilatur, infantia egressus, infantia egressi, infantia egressum”.

²¹ Secretary of State, *Rescript from Audience of His Holiness 25.04.1994*, „Ius Ecclesiae” 1996, nr 8, s. 193.

²² B. Griffin, *The Reassignment of a Cleric who has been Professionally evaluated and treated for Sexual Misconduct with Minors: Canonical Considerations*, „The Jurist” 1991, nr 51, s. 328-332.

²³ J. Alesandro, *Canonical delictis involving sexual misconduct and dismissal from the Clerical State*, „Ius Ecclesiae” 1996, nr 8, s. 186-187.

Kościół katolickim wymusiła na Stolicy Apostolskiej konkretne działania. 30 kwietnia 2001 r. papież Jan Paweł II ogłosił list *motu proprio Sacramentorum sanctitatis tutela*, w którym umieścił przestępstwa najcięższe – *delicta graviora*. W katalogu *delicta graviora* pojawiło się przestępstwo przeciwko obyczajom, czyli wykorzystanie seksualne małoletniego przez osobę duchowną. Na tej podstawie zapewniono ochronę małoletnim do 18 roku życia, a nie jak określał dotychczas kanon 1395 § 2 do 16 roku życia. Ochroną zostały objęte osoby małoletnie jako takie. Mimo to dokument wymagał wielu uzupełnień. Penalizowano zachowania molestowania bezpośredniego. W przypadku molestowania pośredniego karano tylko za niektóre zachowania: rozbieranie się przed małoletnim, inne czynności seksualne, w których nie dochodziło do bezpośredniego kontaktu z nieletnim, a także pokazywanie materiałów pornograficznych. Podobnie jak we wcześniejszych dokumentach nie występował termin „osoba bezradna”²⁴.

W 2010 r. papież Benedykt XVI (2005–2013) dokonał nowelizacji przepisów regulujących kwestię przestępstw najcięższych – *delicta graviora*. Dzięki nowelizacji rozszerzono kompetencje Kongregacji Nauki Wiary, co potwierdza wielką troskę Kościoła o osoby najsłabsze. Interesująca nas kwestia, ochrona osób bezradnych została wyrażona w różnych dokumentach. Analizując zmiany dokonane przez papieża Benedykta XVI, Dariusz Borek zauważył, że widoczna jest troska Kościoła o ochronę osób małoletnich i osób z nimi zrównanych (osób bezradnych). Ma ona na celu zapewnić im bezpieczeństwo przed wykorzystaniem seksualnym, lub zachowaniami lubieżnymi, które bezpośrednio prowadzą do naruszenia integracji fizycznej, psychicznej oraz moralnej w sferze seksualnej²⁵. Zmiany, były również widoczne w przepisach prawa formalnego. Uległo wydłużeniu przedawnienie *actio criminalis* do 20 lat, z zachowaniem prawa Kongregacji Nauki Wiary do uchylenia tego terminu, a także sankcja karna została rozszerzona i przewidywała różnego typu kary za tego typu przestępstwo²⁶. W tekście łacińskim po raz pierwszy pojawiło się sformułowanie *imperfecto rationis usu habitu pollet*, które odnosiło się do osób bezradnych. W związku z tym warto wskazać na dwie kluczowe kwestie. Po pierwsze, nie wymaga się, aby osoba będąca ofiarą molestowania seksualnego była całkowicie pozbawiona używania rozumu. Wystarczy, aby ofiarę cechowały normalne procesy intelektualne i wolitywne, które częściowo są naruszone. Wspomniany

²⁴ G. Núñez, *La competencia penal de la Congregación para la Doctrina de la Fe. Comentario al motu proprio Sacramentorum Sanctitatis Tutela*, „Ius Canonicum” 2003, nr 53, s. 380-381; V. de Paolis, *Normae de gravioribus delictis riservati alla Congregazione per la Dottrina della Fede*, „Periodica” 2002, nr 91, s. 308-309.

²⁵ D. Borek, *Delicta graviora contra mores w normach De delictis reservatis z 2010 roku*, „Prawo Kanoniczne” 2014, nr 2, s. 54.

²⁶ Ibidem, s. 55.

zwrot *imperfecto rationis usu habitu pollet* wyraźnie wskazuje, że nie chodzi o całkowity brak używania rozumu. Druga kwestia dotyczy stanu niepełnego używania rozumu. Nie może on być przejściowy, ale powinien charakteryzować się trwałością. Trwałość tego stanu nie zaburzałą tzw. *lucida intervalla*. Zdaniem Dariusza Borka przyczyn trwałości należy upatrywać w chorobach psychicznych, chronicznym picciu alkoholu, zażywaniu narkotyków, demencji starczej, udarze, które mogą wywołać stan trwałości, a który bezpośrednio prowadzi do niepełnego używania rozumu²⁷. Myśl Borka znalazła potwierdzenie u Claudio Papale, który zauważył, że osoby bezradne tzw. *vulnerabili*, czyli osoby szczególnie podatne na zranienie lub pozostające w stosunku zależności od innych podlegają ochronie. Zdaniem włoskiego autora, należy zbadać czy u tego typu ofiar molestowania seksualnego w chwili dokonywania przestępstwa występowała wspomniana trwałość, która decyduje o niepełnym używaniu rozumu, jeżeli nie występowała należałoby zastosować ogólne przepisy kanonicznego prawa karnego materialnego i procesowego, z uwzględnieniem kanonu 1326 § 1 n. 2²⁸. Podsumowując ten wątek należy odnieść się do opinii José Pascuala Bernala, który przypomina, że molestowanie seksualne jest ciężkim naruszeniem prawa, przybiera szczególnie szkodliwą formę, gdy zostaje naruszona intymność osoby, która nie posiada wolności wyrażenia prawnej i pełnej zgody. Z tego powodu osoby nieletnie lub ci, którzy w sensie psychicznym zachowują się jak nieletnie i bezbronnie ponoszą największy uszczerbek na zdrowiu psychicznym²⁹. Powracając do głównego wątku badań należy podkreślić, że w znowelizowanym dokumencie papieża Benedykta XVI również nie występował termin „osoby bezradne”.

Widoczną zmianę w ustawodawstwie kanonicznym przeprowadził papież Franciszek (2013-). 9 maja 2019 r. opublikował on list apostolski motu proprio *Vos estis lux mundi*. Treść listu składała się z dwóch części: teologicznej i prawnej. W części prawnej został umieszczony termin „osoba bezradna” oraz jego definicja legalna. Osoba bezradna (*persona vulnerabile*) jest to każda osoba chora z ułomnościami fizycznymi lub umysłowymi albo pozbawiona wolności osobistej, która faktycznie, nawet sporadycznie, ogranicza jej zdolność rozumienia lub chcenia, czy też w inny sposób przeciwstawienia się agresji³⁰.

²⁷ D. Borek, *Sextum Decalogi preaeceptum...*, s. 114.

²⁸ C. Papale, *I delitti contro la morale, w: I delitti riservati alla Congregazione per la Dottrina della Fede*, a cura di A. D'Auria, C. Papale, Città del Vaticano 2014, s. 31-32.

²⁹ J.P. Bernal, *Cuestiones canónicas sobre los delitos más graves contra el sexto mandamiento del Decálogo*, „Ius Canonicum” 2014, nr 54, s. 173-174.

³⁰ Franciszek, *List apostolski motu proprio Vos estis lux mundi*, 9.05.2019, [w:] *Odpowiedź Kościoła na dramat wykorzystania seksualnego małoletnich. Aspekt prawny. Dokumenty i komentarze*, red. P. Studnicki, M. Dalgiewicz, Ząbki 2020, s. 48.

Na taki kształt definicji legalnej miały wpływ wspomniany już dokument papieża Benedykta XVI oraz list apostolski motu proprio papieża Franciszka *Come una madre amorevole*³¹. Zdaniem Dariusza Mazurkiewicza w przywołanym liście *Come una madre amorevole* prawodawca użył zwrotu „najbardziej narażeni dorośli” lub inne tłumaczenie na język polski „bezbronni dorośli” (*adulti vulnerabili*). Ustawodawca miał na celu zapewnić kompleksowy wymiar ochrony. Mazurkiewicz podkreśla, że przedmiotem ochrony są osoby kalekie, które z ułomnościami fizycznymi nie są w stanie obronić się przed napastnikiem, a także osoby uwięzione, przebywające w ośrodkach, osoby uzależnione, a także tylko czasowo i okazjonalnie i to nawet z własnej winy znajdującej się pod wpływem środków psychoaktywnych. W jego opinii definicja legalna rozszerza katalog osób bezradnych³². Zdaniem Piotra Wojnicza tak sformułowana definicja legalna „osoby bezradnej” miała zobligować duchownych do powiadamiania władze kościelne i państwowe o przypadkach molestowania seksualnego³³. Zreagowany termin „osoby bezradnej” został umieszczony w kolejnych dokumentach wydanych przez Kongregację Nauki Wiary m.in. *Vademecum* dotyczące wybranych kwestii proceduralnych w zakresie postępowania w przypadku nadużyć seksualnych popełnianych przez duchownych wobec małoletnich (wersja 1.0), (wersja 2.0.)³⁴. Ponadto wszystkie Konferencje Biskupów (m.in. Konferencja Episkopatu Polski) musiały uwzględnić w swoich wytycznych definicję legalną „osoby bezradnej”³⁵. 8 grudnia 2021 r. prawodawca znowelizował kanoniczne prawo karne. W nowej strukturze kanonicznego prawa karnego przestępstwo molestowania seksualnego małoletniego i „osoby bezradnej” umieszczono w kanonie 1398 § 1, 1° „Qui delictum commit contra sextum Decalogi praeceptum cum minore vel cum persona quae habitualiter usum imperfectum rationis

³¹ Franciszek, *List apostolski motu proprio Come una madre amorevole*, 4.06.2016, [w:] *Odpowiedź Kościoła na dramat wykorzystania seksualnego małoletnich...*, s. 43.

³² D. Mazurkiewicz, *Normae substantiales w liście apostolskim papieża Franciszka Vos estis lux mundi w świetle wcześniejszego prawodawstwa powszechnego i polskiego prawa partykularnego*, „Studia Kozalińsko-Koło-brzeskie” 2021, nr 28, s. 469.

³³ P. Wojnicz, *Penalizacja czynów seksualnych wobec małoletnich-rozważania na tle prawa kanonicznego i polskiego prawa karnego*, „Civitas et Lex” 2020, nr 2, s. 59-60.

³⁴ Kongregacja Nauki Wiary, *Vademecum dotyczące wybranych kwestii proceduralnych w zakresie postępowania w przypadku nadużyć seksualnych przez duchownych wobec małoletnich* (wersja 1.0), [w:] *Odpowiedź Kościoła na dramat wykorzystania seksualnego małoletnich...*, s. 59-103; Kongregacja Nauki Wiary, *Vademecum dotyczące wybranych kwestii proceduralnych w zakresie postępowania w przypadku nadużyć seksualnych przez duchownych wobec małoletnich* (wersja 2.0) w: https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/ddf/rc_ddf_doc_20220605_vademecum-casi-abuso-2.0_pl.html, (20.10.2022).

³⁵ Konferencja Episkopatu Polski, *Wytyczne dotyczące wstępnego dochodzenia kanonicznego w przypadku oskarżeńb duchownych o czyny przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu z osobą niepełnoletnią poniżej osiemnastego roku życia*, [w:] *Odpowiedź Kościoła na dramat wykorzystania seksualnego małoletnich...*, s. 105.

habet vel cui ius parem tutelam agnoscit”³⁶. Konstrukcja kanonu nawiązuje do sformułowania „imperfecto rationis usu habitu pollet” mimo to przepis prawny nie zawęża ochrony wyłącznie do jednej kategorii osób w kanonicznym prawie karnym, ale zapewnia kompleksową ochronę różnym osobom, które mają trwałą niepełną możliwość używania rozumu. Śledząc historię przepisów prawa kanonicznego można zauważyć zmiany, które dokonały się w XX i XXI w. Prawodawca starał się zapewnić ochronę różnym kategoriom osób. Wraz z ujawnianiem skandali pedofilskich w Kościele katolickim zapewniał on ochronę małoletnim, ponieważ większość zgłoszeń dotyczyła tego typu przypadków. W momencie, gdy proceder molestowania dotknął pozostałe osoby, reakcją prawodawcy można było dostrzec w zmianie przepisów. Relatywnie późno została ukształtowana definicja legalna „osoby bezradnej”. Wcześniejsze umieszczenie tego pojęcia w przestrzeni prawnej umożliwiłoby wyjaśnienie wielu spraw w związku z pojawiającymi się doniesieniami o wykorzystaniu seksualnym osób niepełnosprawnych, starszych, chorych psychicznie lub pod wpływem środków psychoaktywnych. W dalszej części badań zostanie przedstawiona analiza dwóch kluczowych wymiarów związanych z podmiotami i działaniem, które prowadzą do przestępstwa wykorzystania seksualnego.

2. *Delictum propria* – przestępstwo popełnione przez określoną grupę osób

Przestępstwo wykorzystania seksualnego wskazuje na dwa rodzaje podmiotów. Podmiot aktywny, czyli sprawczy oraz podmiot bierny, czyli ofiara przestępstwa. W związku z tym warto szczegółowo przedstawić powyższe kategorie oraz to, kto się pod nimi ukrywa. Rozpoczynając narrację w tym obszarze należy wyjaśnić termin *delicta propria*. Tłumaczy się go jako przestępstwo własne, popełniane przez jedną kategorię osób – w tym przypadku chodzi o osoby duchowne. Łacińskie sformułowanie związało się z *delictum contra mores* w systemie prawa kanonicznego, ponieważ ustawodawca penalizował działanie seksualne osób duchownych wobec małoletnich, a także wobec osób z nimi zrównanych. Obowiązujące przepisy zawarte w kanonicznym prawie karnym rozszerzyły zakres podmiotów aktywnych również na osoby życia konsekrowanego oraz wiernych świeckich.

³⁶ Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus, AAS 75/II (1983), s. I-XXX, s. 1-324. Tekst polski: Kodeks prawa kanonicznego. Przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Warszawa 2021, [dalej: KPK]. KPK, kan. 1398 § 1, 1: „który popełnił przestępstwo przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu z małoletnim lub z osobą, która na stałe używa rozumu tylko w ograniczonym zakresie, lub z osobą, której prawo przyznaje taką samą ochronę”.

2.1. Podmiot aktywny – sprawca przestępstwa

Ustawodawca w prawie kanonicznym zdefiniował termin „osoby duchowne”. Wpływ na to miały zmiany przeprowadzone przez papieża Pawła VI, który zreformował katalog osób duchownych³⁷. Analiza dwóch kanonów 1009 § 1 i 266 wskaże, kogo należy rozumieć pod zwrotem „osoby duchowne”. Kanon 1009 § 1 określił, że święceniami są biskupstwo, prezbiterat i diakonat³⁸. Norma bezpośrednio nawiązuje do dokumentu papieża Pawła VI. Natomiast kanon 266 § 1 przypomina, że przez przyjęcie święceń diakonatu mężczyzna staje się osobą duchowną oraz zostaje inkardynowany do Kościoła partykularnego lub prałatury personalnej, dla których posługi został promowany³⁹. W przepisach z 30 kwietnia 2001 r. podmiotem aktywnym mogły być tylko osoby duchowne. Dariusz Borek zaznaczył, że pod tym pojęciem nie kryją się osoby życia konsekrowanego, które nie przyjęły święceń oraz wierni świeccy⁴⁰. W tym okresie, gdy sprawca przestępstwa był osobą konsekrowaną bez święceń lub świecką przepisy określone w dniu 30 kwietnia 2001 r. nie miały zastosowania. Wskazywał na to kanon 18, który przypominał, że ustawy karne należy interpretować w sposób ścisły⁴¹. Nie znaczyło to, że tego typu osoby nie mogły być pociągnięte do odpowiedzialności karnej. W przypadku osób konsekrowanych na tego typu odpowiedzialność wskazywały kanony 695, 729 oraz 746⁴². Wspomniane przepisy zostały znowelizowane w 2010 r. Dyspozycja

37 Paulus VI, *Littere apostolicae motu proprio Ministeria quaedam*, 15.08.1972, AAS 64 (1972), s. 529-534. Tekst polski: Paweł VI, *List apostolski motu proprio Ministeria quaedam* wprowadzający nową dyscyplinę w odniesieniu do tonsury, święceń niższych i subdiakonatu w Kościele łacińskim, [w:] *Posoborowe prawodawstwo kościelne, dokumenty prawno-liturgiczne*, zebrał i przeł. E. Szafrowski, t. 5, z. 2, Warszawa 1974, s. 7-19.

38 KPK, kan. 1009 § 1.

39 KPK, kan. 266 § 1.

40 KPK, kan. 207; D. Borek, *Sextum Decalogi preaeceptum...*, s. 95.

41 KPK, kan. 18.

42 KPK, kan. 695: „§ 1. Członek powinien być wydalony z powodu przestępstw, o których w kan. 1397, 1398 i 1395, chyba że w wypadku przestępstw, o których w kan. 1395, § 2-3 i 1398 § 1 przełożony uważa, iż wydalenie nie jest bezwzględnie konieczne, ponieważ i w inny sposób można zaradzić poprawie życia członka oraz wyrównaniu naruszonej sprawiedliwości i naprawieniu zgorszenia. § 2. W tych przypadkach wyższy przełożony, zebrawszy dowody co do faktu i pocztytalności, winien zakomunikować wydalonemu członkowi oskarżenie i dowody, dając mu możliwość obrony. Wszystkie akta podpisane przez przełożonego wyższego i notariusza, wraz z odpowiedziami członka sporządzonymi na piśmie i podpisanymi przez niego samego należy przesłać do najwyższego przełożonego”; kan. 729 „Wydalenie członka z instytutu dokonuje się zgodnie z postanowieniami przepisów kan. 694 i 695. Konstytucje powinny określić inne przyczyny wydalenia, byleby były proporcjonalnie ważne, zewnętrzne, pocztytalne i prawnie udowodnione. Należy zachować sposób postępowania przepisany w kan. 697-700. Do wydalonego ma zastosowanie przepis kan. 701”; kan. 746: „Przy wydalaniu członka definitywnie włączonego należy zachować przepisy kan. 694-704, z odpowiednimi modyfikacjami”.

zawarta w dokumencie papieża Benedykta XVI przypomina, że sprawcą mogą być tylko osoby duchowne, które przyjęły święcenia diakonatu, prezbiteratu lub episkopatu. Prawodawca nie rozszerzył zakresu na pozostałe osoby. Kolejne nowelizacje przepisów w tym obszarze wskazują tylko na osoby duchowne. W nowej strukturze kanonicznego prawa karnego prawodawca w kanonie 1398 § 2 rozszerzył katalog podmiotów aktywnych na osoby konsekrowane bez święceń oraz wiernych świeckich⁴³.

Mając na uwadze powyższe wyjaśnienia warto je rozszerzyć o informacje z zakresu psychologii, psychiatrii i kryminologii. Korzystając z tego typu wiedzy można wyróżnić kategorie sprawców, którzy wykorzystują seksualnie osoby pod kątem swoich preferencji seksualnych. Nawiązując do wspomnianych nauk można wyróżnić dwie kategorie sprawców czynów seksualnych. Pierwsza kategoria to sprawcy preferencyjni. Są to osoby, które mają zaburzenia preferencji seksualnych. Satysfakcję i podniecenie odczuwają jedynie w kontakcie z dzieckiem. Zdaniem Estery Twardowskiej-Szostak tego typu osoby do aktywności seksualnej wybierają tylko dzieci⁴⁴. W tej kategorii można wyróżnić trzy podtypy. Do pierwszego należy zaliczyć sprawców uwodzących. Charakterystyczne jest dla tego typu osób, że posiadają bardzo szybką łatwość nawiązywania kontaktu z dziećmi. Podejmują działania, które mają w ostatecznym rozrachunku wzbudzić zaufanie, sympatie oraz zbudować więzi z dzieckiem. Ofiary takich osób to dzieci, które są samotne z powodów rodzinnych lub braku relacji z rówieśnikami. Sprawca uwodzi dziecko okazując mu zainteresowanie, troskę, a przede wszystkim ofiarując swoją przyjaźń. Po pewnym czasie dochodzi do wykorzystania seksualnego. Zazwyczaj, ze względu na dobre relacje z ofiarą sprawca nie zostaje ujawniony. Drugi podtyp w tej kategorii to osoby introwertyczne. Sprawcy zaliczeni do tego obszaru nie potrafią nawiązać kontaktu z dzieckiem. Można ich opisać jako osoby zamknięte z deficytami umiejętności komunikacyjnych. Tego typu sprawcy na ofiary wybierają bardzo małe dzieci lub osoby niepełnosprawne intelektualnie. Wybór takich osób wynika z tego, że sprawca może je łatwo zastraszyć lub skłonić do zachowania milczenia. Ostatnim podtypem są sprawcy sadyści. Warto podkreślić, że są to osoby bardzo brutalne, ponieważ sprawcy czerpią satysfakcję seksualną, wtedy gdy posiadają całkowitą kontrolę nad ofiarami. Najczęściej wybierają osoby niepełnosprawne intelektualnie. Wobec nich stosują przemoc fizyczną, ponieważ zadawanie im bólu oraz cierpienia prowadzi do upokorzenia ofiary, które przekłada się na odczuwanie podniecenia u sprawcy wykorzystania seksualnego.

43 KPK, kan. 1398 § 2.

44 E. Twardowska-Staszek, *Sprawcy wykorzystania seksualnego dzieci z niepełnosprawnością intelektualną*, [w:] *Niedostępne. Niegodne. Niedyskretne. Jak chronić dzieci i dorosłych z niepełnosprawnością intelektualną przed przemocą seksualną*, red. M. Babik, E. Twardowska-Staszek, K. Besiekierska, Kraków 2022, s. 28-29.

Druga grupa sprawców to sprawcy zastępczy, którzy w normalnych okolicznościach preferują aktywności seksualne z osobami dorosłymi. Niestety, z różnych powodów przeważnie problemów osobowościowych i interpersonalnych wybierają dzieci, ponieważ są dyskretne i dostępne. W tej kategorii można wyróżnić aż pięć podtypów. Pierwszy z nich to sprawcy nieprzystosowani. Wśród nich występują zmiany w układzie nerwowym w połączeniu z psychozą, zaburzeniem osobowości i otępieniem starczym. Mają one problemy z prawidłowym funkcjonowaniem emocjonalnym i społecznym. U takich osób potrzeby seksualne są niezaspokojone. W tym celu wybierają dzieci, ponieważ w ich ocenie są dostępne i niezagrażające. Kontakt seksualny z dziećmi nie jest satysfakcjonujący oraz nacechowany podwyższonym poziomem frustracji. Niekiedy dochodzi do przemocy fizycznej i seksualnej. Drugi podtyp to sprawcy zahamowani. Posiadają niską samoocenę, słabe kompetencje komunikacyjne i społeczne. Wykorzystują dzieci, ponieważ nie potrafią zbudować relacji seksualnej z dorosłymi osobami. Dzieci są dla nich substytutami dorosłych partnerów seksualnych. Trzeci typ sprawcy to regresyjno-frustracyjni. Sprawcy przeważnie dobrze radzą sobie w życiu. Nie mają problemów z nawiązywaniem kontaktów społecznych. Sprawcy żyją w rodzinach mają męża/żonę lub partnera życiowego. To do tego typu zalicza się również osoby duchowne. Niekiedy wydarzenia i okoliczności życiowe przyczyniły się do wykorzystania seksualnego dzieci. Wśród tych przyczyn jest uzależnienie od alkoholu lub środków psychoaktywnych, konflikt z bliską osobą, lub z przełożonym. Najczęściej powodem do zachowań przestępczych są frustracje z niezaspokojoną sferą seksualną. Sprawcy przeważnie wybierają dzieci dojrzewające, traktując je już jako dorosłych partnerów. Czwarty typ dotyczy sprawców moralnie nieodróżniających. Sprawcy najczęściej wykorzystują swoje dzieci lub dzieci znajomych. Posługują się utartym schematem nawiązywania kontaktów z innymi ludźmi. Najczęściej polega to na wykorzystaniu. Gdy nadarza się chwila nie wahają się tego zrobić. Ostatni typ dotyczy sprawców seksualnie nieodróżniających. Sprawcy przeważnie szukają wrażeń seksualnych. Sięgając po dzieci, traktują to jako kolejne i nowe doświadczenie seksualne. Według Giovanniego Cucciego oraz Hansa Zollnera sprawcami wykorzystania seksualnego dzieci są przeważnie mężczyźni, zdarzają się również kobiety, które nie potrafią nawiązać relacji z dorosłymi mężczyznami, więc wykorzystują dorastające dzieci⁴⁵. W przypadku wykorzystywania

⁴⁵ G. Cucci, H. Zollner, *Kościół a pedofilia*, Kraków 2011, s. 21-22: „Według danych Censis we Włoszech większość nadużyć seksualnych 84-90% dokonuje się w rodzinie. Wniosek, że czynność ta ma charakter kazirodczy. Inny element tych badań pokazywał, że wymienionych przypadków nadużyć to osoby małoletnie 30%; 30% to efebofilia, a pozostałe 40% to ofiary, które są pełnoletni”; A. Oliverio Ferraris, B. Graziosi, *Pedofilia. Per saperne di più*, Roma-Bari, 2004, s. 39-42. Dane zostały wykorzystane podczas kongresu Pedofilia e Internet: vecchie ossessioni e nuove crociate zorganizowanego przez partię Radykałów 27 października 1998 r.

seksualnego młodszych dzieci kobiety usprawiedliwiają ten fakt, realizacją swoich matczynych uczuć oraz obowiązków⁴⁶. Warto w tym miejscu przywołać opinię Charlesa Scicluny, który w latach 2001–2010 pełnił rolę promotora sprawiedliwości w Kongregacji Nauki Wiary. W latach 2001–2010 zostało zgłoszonych 3000 przypadków wykorzystania seksualnego przez osoby duchowne z ostatnich 50 lat w XX w. Zdaniem Scicluny 60% zgłoszeń dotyczyło aktów efebofilii homoseksualnej, czyli wynikają z pociągu seksualnego do nastolatków tej samej płci, kolejne 30% to stosunki heteroseksualne, a 10% to akty pedofilskie, które wynikają z pociągu seksualnego do dzieci, które nie osiągnęły dojrzałości płciowej⁴⁷. Sposób podziału prawo kościelne zapożyczyło od czeskiego naukowca Kurta Freunda, który wraz z grupą badaczy Hallem Scherem, Samem Chanem oraz Markem Ben-Aronem z Instytutu Psychiatrii oraz Wydziału Psychiatrii w Toronto stworzyli pojęcie „efebofilia” oraz „hebefilia” do wyrażenia specyficznego pociągu seksualnego ku nastolatkom, odpowiednio do chłopców albo do dziewcząt⁴⁸. Rachel Langevin z Wydziału Psychologii na Uniwersytecie w Montrealu przeprowadziła badania na 36 księżach, wykorzystujących dzieci, z których 69% to księża posługujący w Kościele katolickim. Badanie pokazało, że w większości ofiarami były dzieci płci męskiej – 83%, jedynie 14% stanowiły dziewczynki, a 3% były to dzieci obu płci. Ofiary nadużyć seksualnych miały poniżej 14 lat, stanowiło to 48% przypadków wykorzystania seksualnego w danej grupie badawczej⁴⁹. Podsumowując badania warto wskazać na sześć cech, które stanowią wspólny mianownik dla podmiotu aktywnego w przestępstwie wykorzystania seksualnego. Są to niepewność w orientacji seksualnej, zachowania i zainteresowania typu infantylnego, słabe relacje z rówieśnikami, jednostronny rozwój w sferze seksualnej, doświadczenie przemocy i złych doświadczeń seksualnych oraz osobowość pasywna, introwertyczna, zależna i konformistyczna⁵⁰.

⁴⁶ E. Twardowska-Staszek, op. cit., s. 33.

⁴⁷ G. Cardinale, *Chiesa rigorosa sulla pedofilia intervista a mons. Charles Scicluna*, „Avvenire” 2010, nr 5, s. 3. „Większość sygnalizowanych przypadków wywodzi się ze Stanów Zjednoczonych z lat 2003-2004. Było to 80% wszystkich zgłoszeń. W 2009 r. udział zgłoszeń ze Stanów Zjednoczonych ustabilizował się na poziomie 25%, czyli 223 zgłoszenia, który wystąpiły na całym świecie. W latach 2007–2009 średnia rocznych zgłaszanych przypadków do Kongregacji wynosiła 250. Wiele krajów sygnalizuje jeden lub dwa przypadki. Należy pamiętać, że liczba wszystkich księży diecezjalnych i zakonnych w tym okresie wynosiła 400 000.

⁴⁸ K. Freund, H. Scher, S. Chan, M. Ben-Aron, *Experimental analysis of pedophilia*, „Behaviour Research and Therapy” 1982, nr 20, s. 105-112.

⁴⁹ R. Langevin, *Who engages in sexual Behaviour with Children? Are Clergy who commit sexual offences different from other sex offenders*, w: *Sexual abuse in the Catholic Church. Scientific and legal perspectives*, red. K. Hanson, F. Pfäfflin, M. Lütz, Città del Vaticana 2004, s. 24-50.

⁵⁰ G. Cucci, H. Zollner, op. cit., s. 30-36.

2.2. Podmiot pasywny – ofiary wykorzystania seksualnego

Osoba małoletnia, dziecko, nastolatek, a także „osoby bezradne” w obowiązujących przepisach prawa kanonicznego są określone jako podmioty pasywne. Wynika to z tego, że czynność wykorzystania seksualnego dotyka ich bezpośrednio lub pośrednio. Dzięki lubieżnemu zachowaniu sprawcy w ofierze ulega zniszczeniu psychika, integracja psycho-seksualna, więzi z innymi ludźmi. Ponadto takie osoby, tracą sens poczucia własnej wartości. Ochrona tych osób na przestrzeni wielu lat była różna. Analiza dokumentu z 1922 r. *Crimen sollicitationis* pokazała, że osoby dotknięte przestępstwami *crimen passimum* były chronione przez prawodawcę kościelnego. We wspomnianym dokumencie została zawarta specjalna procedura oparta na metodzie „pośredniego osiągnięcia pewności moralnej”. Celem tej procedury było podjęcie ostatecznej decyzji w sprawie winy lub niewinności oskarżonego o przestępstwa *delicta graviora*. Metoda zakładała kilka etapów. Pierwszy z nich badał wiarygodność osoby oskarżającej duchownego, następnie analizowano sposób i styl życia podejrzanego, w końcu oceniano postępowanie podejrzanego. Oskarżenie o możliwość popełnienia przestępstw *delicta graviora* było uważane za jedno z najcięższych, którego można dopuścić się w Kościele katolickim. Procedura miała zagwarantować podejrzanemu ochronę przed fałszywym oskarżeniem. Osoby realizujące poszczególne elementy procedury musiały zachować ścisłą dyskrecję. Postawa ścisłej dyskrecji miała na celu ochronę nie tylko podejrzanego, ale wszystkich zainteresowanych osób przed niewłaściwym rozgłosem. Należało ją zachować do momentu rozstrzygnięcia dokonanego przez trybunał kościelny⁵¹. Czas *Vaticanum II* oraz okres do wydania nowego Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 r. niestety, nie zapewniały właściwej ochrony pokrzywdzonym ze względu na praktykowanie „modelu duszpasterskiego” oraz psychologicznego. Przywołane modele zostały omówione w pierwszej części artykułu. Nowy Kodeks prawa kanonicznego z 1983 r. zapewniał ochronę osobom małoletnim, takim jak dzieci i nastolatki. Potwierdza to kanon 1395 § 2, który otrzymał następujące brzmienie: „Clericus qui altier contra sextum Decalogi preceptum delinquerit, si quidem delictum vi vel minis vel publice vel cum minre infra aetatem sedicem annorum patratum sint, iustis poenis puniatur, non exclusa, si causus ferat, dimissione e statu clericali”⁵². Przywołany

⁵¹ D. Borek, *Sextum decalogi praeceptum...*, s. 13; K.M. Kiełpiński, *List apostolski motu proprio papieża Franciszka Vos estis lux mundi nowelizacją kanonicznego prawa karnego i skuteczną ochroną małoletnich*, „*Studia Iuridica Thoruniensia*” 2019, nr 25, s. 121-122.

⁵² KPK/1983, kan. 1395 § 2: „Duchowny, który w inny sposób wykroczył przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu, jeśli jest to połączone z użyciem przymusu lub gróźb, albo publicznie lub z osobą małoletnią poniżej szesnastu lat, powinien być ukarany sprawiedliwymi karami, nie wyłączając w razie potrzeby wydalenia ze stanu duchownego”.

kanon wynika pośrednio z kanonu 2359 § 1 z Kodeksu prawa kanonicznego z 1917 r. Kluczowym terminem zawartym w kanonie 1395 § 2 jest *delinquere*, który wskazuje na czynność przestępczą, a nie na jakiegokolwiek wykroczenia lub moralne złamanie przykazań Dekalogu. Odnosi się do zachowań seksualnych przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu, o którym jest mowa w kanonie. Ustawodawca nie podaje przyczyn, dlaczego ustanowił granicę ochrony poniżej 16 roku życia. Zdaniem Dariusza Borka odpowiedzi na tego typu wątpliwość należy poszukiwać w krajowych kodeksach karnych. Dla przykładu, w polskim kodeksie karnym przestępstwo stanowi czynność seksualna z osobą małoletnią poniżej 15 roku życia⁵³. Rozmiar zjawiska wykorzystania seksualnego wymusił na prawodawcy podwyższenie wieku ochrony osób małoletnich. We wspomnianym już dokumencie z 30 kwietnia 2001 r. wiek został podniesiony do 18 roku życia. Przepisy chronią dzieci, nastolatków, które nie ukończyły 18 roku życia. Warto podkreślić, że zakres ochrony ma charakter absolutny. Nieistotna jest postawa osoby małoletniej. Bez znaczenia w takim przypadku jest to, czy ofiara dobrowolnie i spontanicznie zgodziła się na dany czyn o treści seksualnej, czy go sprowokowała lub gdy odbywał się wbrew jej woli. Bez różnicy pozostaje również płeć ofiary. Rekapitułując ten wątek należy odnieść się do badań przeprowadzonych przez Davida Albornosa, który zauważył, że zakres ochrony małoletnich dzięki podniesionemu wiekowi do 18 roku życia stał się bardziej kompleksowy. Ponadto dodał, że do zaistnienia przestępstwa bez znaczenia będzie to czy jednorazowy czyn, czy stały, a także czy dojdzie do kontaktu fizycznego sprawcy z ofiarą. Podkreślił, że ochrona obejmuje małoletnich już w chwili, gdy działanie podjęte przez sprawcę będzie wynikało z zamiaru wykorzystania seksualnego małoletniego w celu uzyskania zaspokojenia lub podniecenia seksualnego⁵⁴.

Omawiany dokument z 2001 r. został poddany nowelizacji w 2010 r. oraz 2021 r. Poza osobami małoletnimi przepisy prawne zapewniały ochronę innym członkom społeczności kościelnej. W sposób szczególny przepisy chroniły osoby, które miały trwale i niepełne używanie rozumu. Wskazywał na to łaciński zwrot *imperfecto rationis usu habitu pollet*. Zalicza się do nich niepełnosprawnych, osoby po udarze, sparaliżowanych, niesprawnych ruchowo, osoby wiekowe, pensjonariuszy domów opieki, osoby uzależnione od środków psychoaktywnych i alkoholowych. Zdaniem Claudio Papale osoby, które posiadają *lucida intervalla*, czyli czasowe i niepełne używanie rozumu nie mogą być podmiotem

⁵³ D. Borek, *Sextum decalogi praeceptum...*, s. 77.

⁵⁴ D. Albornoz, *Normae e orientamenti della Chiesa Cattolica dinanzi agli abusi sessuali di minori perpetrati de chierchi*, „Salesianum” 2008, nr 70, s. 711-726; A. Domasz, *Reakcja Kościoła na nadużycia seksualne wobec nieletnich ze strony duchownych*, „Seminare” 2012, nr 31, s. 69-86.

biernym. Postawił on bardzo kontrowersyjną tezę, że nie będzie można mówić o popełnieniu przestępstwa, jeżeli podmiotem biernym czynu seksualnego będzie osoba, która w momencie molestowania nie posiadała pełnego używania rozumu z przyczyn o charakterze przejściowym⁵⁵. Swoją opinię opierał na tym, że umyślne wprowadzenie się w stan po spożyciu alkoholu lub w stan odurzenia narkotycznego wykluczają bycie podmiotem biernym. Tego typu stwierdzenie jest odosobnione w literaturze przedmiotu. Mając na uwadze powyższe należy rozważyć taki przypadek, w którym (nastoletnia osoba lub osoba po udarze, lub z początkową demencją) która umyślnie się upije lub odurzy za pomocą narkotyków, a następnie wraz z osobą duchowną dopuści się czynu seksualnego. Jak taki czyn zakwalifikować? Na podstawie argumentacji Claudio Papale nie można go zaliczyć jako formę molestowania lub wykorzystania seksualnego. Patrząc całościowo na wypowiedzi ekspertów z zakresu kanonistyki ten pogląd należy odrzucić, ponieważ jest odosobniony. W związku z tym prawodawca wprowadził do systemu prawnego termin „osoba bezradna”, a także podał jej definicję legalną. Dzięki temu ochroną zostały objęte również osoby, które nie potrafią przeciwstawić się agresji. Tego typu sformułowanie ma charakter rozszerzający, ponieważ można zaliczyć zarówno dziecko, nastolatka, młodocianego odurzonego alkoholem lub środkiem psychoaktywnym, dorosłą kobietę lub mężczyznę, którzy przeżywają załamanie nerwowe, depresję, kryzys psychosomatyczny, osoby starsze, osoby po udarach, wylewach, niedołożne, pensjonariuszy domów opieki, a także osoby uwiedzione przez sprawcę.

Podsumowując rozważania na tym etapie można zauważyć, że działania prawodawcy zmierzały do zapewnienia ochrony jak największej liczbie osób. Ochrona miała charakter kompleksowy i nie jest nastawiona na jedną grupę w społeczności kościelnej. Wydarzenia i skandale z osobami bezradnymi wymusiły na prawodawcy błyskawiczne działania. Widoczne jest to w przypadku nowelizacji kolejnych przepisów prawa kanonicznego. Wprowadzenie do systemu prawa kanonicznego terminu „osoby bezradne” oraz definicji legalnej pokazało prawdziwe intencje i zamysł ustawodawcy. Na podstawie przeprowadzonych powyższych analiz należy stwierdzić, że „osoby bezradne” mogą cieszyć się należną ochroną w systemie i porządku kanonicznym Kościoła katolickiego.

⁵⁵ C. Papale, *I delitti contro la morale*, [w:] *I delicti riservati alla Congregazione per la Dottrina della Fede*, a cura di A. D'Auria, C. Papale, Città della Vaticano 2014, s. 56.

3. Wykorzystanie seksualne – czyny zabronione

Obowiązujące przepisy prawa kanonicznego wskazują na elementy konstrukcyjne przestępstwa kościelnego. „Nikt nie może być ukarany, jeżeli dokonane przez niego zewnętrzne naruszenie ustawy lub nakazu nie jest ciężko poczytalne na skutek winy umyślnej lub nieumyślnej”⁵⁶. Zamiar oraz wina umyślne są konieczne do popełnienia przestępstwa wykorzystania seksualnego przez podmiot aktywny, tak samo jak element zewnętrzny, który prowadzi do popełnienia wykorzystania seksualnego. Na początku warto pokazać co jest naturą wspomnianego czynu. Wielu autorów ma różne opinie co do natury tego zachowania. Zdaniem Magdaleny Czuby wykorzystanie seksualne jest to wciąganie dziecka w sferę aktywności seksualnej, nieadekwatnej do jego etapu rozwojowego, w sferę działań, których dziecko nie rozumie i nie jest w stanie zaakceptować, które naruszają jednocześnie normy prawne i społeczne⁵⁷. Zdaniem Manfreda Lütza wykorzystanie seksualne dokonane przez duchownego jest uważane za szczególną formę kazirodztwa ze względu na więź łącząca kapłana z osobą, która ma charakter ojcowski. Kapłani – sprawcy występują często w roli ojców w relacji z młodymi, dlatego wykorzystanie seksualne ma charakter kazirodczy, co czyni je jeszcze okropniejszym⁵⁸. Ewa Kusz wskazuje na skutki omawianej czynności. Podkreśla, że ma ona charakter destrukcyjny dla osoby skrzywdzonej, sprawcy wykorzystywania oraz wspólnoty Kościoła powszechnego i lokalnego. Destrukcja i jej następstwa są bardzo głębokie, ponieważ wykorzystanie seksualne skutkuje wyjątkowym typem traumy⁵⁹. Dariusz Borek definiuje wykorzystanie seksualne jako wszystkie czynności seksualne, których duchowny dopuszcza się względem osób, które chronią przepisy prawa kanonicznego⁶⁰. Pogląd ten jest zbliżony z wyrażonymi przez pozostałych ekspertów m.in. Velasio de Paolisa, Johna Paula Kimesa, Gerardo Carrasco Núñeza oraz Claudio Papale⁶¹.

W ramach wykorzystania seksualnego szczególne miejsce zajmuje molestowanie seksualne. Można je podzielić na pośrednie i bezpośrednie. Do pośred-

⁵⁶ KPK, kan. 1321 § 2.

⁵⁷ M. Czub, *Zrozumieć dziecko wykorzystane seksualnie*, Gdańsk 2015, s. 19.

⁵⁸ M. Lütz, *Conclusion, sexual abuse, science and the Church*, w: *Sexual abuse in the Catholic Church. Scientific and legal perspectives*, red. K. Hanson, F. Pfäfflin, M. Lütz, Città del Vaticano 2004, s. 216-219.

⁵⁹ E. Kusz, *Wykorzystanie seksualne małoletnich przez osoby duchowne – analiza zjawiska*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 14, nr 1, s. 31-32.

⁶⁰ D. Borek, *Delicta graviora...*, s. 57.

⁶¹ V. de Paolis, *Delitti contro il sesto comandamento*, „Periodica” 1993, nr 82, s. 293-316; G. Núñez, *La competenza penal...*, 383; J. P. Kimes, *Simul et cura et solerita le essential norms della Conferenza Episcopale Statunitense*, w: *I delitti riservati alla Congregazione per la Dottrina Della Fede. Norme prassi obiezioni*, a cura di C. Papale, Roma 2015, s. 28-29.

niego molestowania seksualnego dochodzi wtedy gdy osoba duchowna ma zamiar wobec osób chronionych przez prawo osiągnąć podniecenie lub satysfakcję seksualną. Zalicza się do nich również te zachowania, w których nie dochodzi do kontaktu cielesnego. Jednym z nich może być pokazywanie zdjęć lub filmów pornograficznych, niestosowne żarty lub komentarze o treści seksualnej, obnażanie się sprawcy, masturbacja sprawcy wobec osoby chronionej, opisywanie czynności lubieżnej wobec małoletniego lub innych osób, wykorzystanie narzędzi teleinformatycznych, środków audiowizualnych – *webcam*, *chatlines*, telefonu, maila, *social media* oraz innych narzędzi ułatwiających komunikację⁶². W polskim prawie karnym przykładem molestowania pośredniego jest *grooming*⁶³. Molestowanie bezpośrednie oznacza kontakt fizyczny sprawcy z ofiarą. Wszelkie formy dotyku, pocałunki, ocieranie się w odzieży lub bez o ofiarę oraz wszelkie formy współżycia seksualnego oraz penetracja seksualna waginalna, oralna lub analna. Gesty i zachowania nie muszą koncentrować się wokół narządów intymnych ofiary, ale wystarczy, że zachowanie będzie miało zamiar satysfakcji lub podniecenia seksualnego przez sprawcę. Szczególne zachowania bezpośrednie towarzyszą podczas molestowania „osób bezradnych”. Zdaniem Estery Twardowskiej-Staszek sprawcy swoje ofiary nie wybierają przypadkowo, ale celowo szukają tego typu osób. W tym celu zaprzyjaźniają się z ich rodzinami, oferują pomoc, niekiedy proponują wsparcie finansowe. W wyjątkowych okolicznościach podejmują zatrudnienie w szkołach, ośrodkach pomocy, w domach seniora, sanatoriach, aby mieć ułatwiony dostęp do potencjalnych ofiar. W związku z tym można wyróżnić pięć faz – zachowań, które prowadzą do molestowania „osób bezradnych”⁶⁴.

Pierwsza faza związana jest z uwodzeniem. Rozpoczyna się od nawiązania więzi z „osobą bezradną” oraz jej rodziną. Sprawca buduje więzi emocjonalne oparte na zaufaniu oraz życzliwości. W tym czasie dochodzi do manipulowania

62 E. Parolari, *Aspetti psicopatologici dei delitti canonici*, w: *Questioni attuali di diritto penale canonico*, a cura di D. Cito, Citta del Vaticano 2012, s. 69.

63 A. Sakowicz, *Znamiona określające czynność sprawczą przestępstwa groomingu*, „Sąd Najwyższy Rzeczypospolitej Polskiej. Studia i Analizy Sądu Najwyższego. Przegląd Orzecznictwa” 2016, s. 421-422: „Polegające na nawiązywaniu za pośrednictwem systemu teleinformatycznego lub sieci telekomunikacyjnej kontaktu z małoletnim poniżej 15. roku życia, zmierzające do spotkania się z nim, przez wprowadzenie go w błąd, wyzyskania błędu lub niezdolności do należytego pojmowania sytuacji albo przy użyciu groźby bezprawnej, o ile celem działania sprawcy jest popełnienie przestępstwa określonego w art. 197 § 3 pkt 2 k.k. lub art. 200 k.k., jak również produkowania lub utrwalania treści pornograficznych. Przepis art. 200a § 2 k.k. penalizuje natomiast zachowania polegające na złożeniu za pośrednictwem systemu teleinformatycznego lub sieci telekomunikacyjnej małoletniemu poniżej lat 15 propozycji obcowania płciowego, poddania się lub wykonania innej czynności seksualnej, prezentowania małoletniemu poniżej lat 15 wykonania czynności seksualnej lub udziału w produkowaniu lub utrwalaniu treści pornograficznych, o ile sprawca podejmie następnie zachowania zmierzające do realizacji tej propozycji”.

64 E. Twardowska-Staszek, op. cit., s. 34-35.

poprzez okazywanie troski, zainteresowania, sympatię, a z drugiej strony, sprawca przekracza granicę kontaktu fizycznego. Gdy dochodzi do interakcji seksualnej rozpoczyna się druga faza. Sprawca przyzwyczają swoją ofiarę do dotyku, najczęściej podczas pomocy w czynnościach związanych z higieną osobistą, w czasie wspólnych zajęć lub podczas spacerów lub zabawy. Granice zostają mocno przesunięte, ponieważ poza dotykiem dochodzi do pocałunków, wzajemnego dotykania części intymnych, a niekiedy dochodzi do współżycia seksualnego. Sprawca realizując swoje zachowania lubieżne, zachęca ofiarę do zachowania sekretu, co jest charakterystyczne dla trzeciej fazy. Podczas niej sprawca za wszelką cenę chce utrzymać relację z ofiarą w tajemnicy. Sprawca ma świadomość z konsekwencji społecznych, moralnych i prawnych swoich działań. Osoba bezradna – dziecko, nastolatek, osoba starsza, uzależniona od alkoholu lub niemająca siły przeciwstawić się sprawcy zachowuje tajemnicę, ponieważ ma poczucie wstydu, bezradności, winy oraz strachu. Czwartą fazę rozpoczyna ujawnienie zachowań sprawcy. „Osoby bezradne” rzadko same ujawniają wykorzystanie seksualne. Bardzo ważną rolę w przypadku ujawnienia pełnią rodzice, nauczyciele, opiekunowie oraz inni pracownicy, którzy na co dzień sprawują opiekę nad „osobami bezradnymi”. Ujawnienie jest bardzo trudnym doświadczeniem emocjonalnym nie tylko dla ofiary, ale również dla rodziny lub opiekunów. Ujawniając sekret związany z przemocą seksualną wymaga się udzielenia wsparcia psychologicznego ofierze oraz jego najbliższym. Ostatnia faza jest związana z tłumieniem. Podczas jej trwania sprawca robi wszystko, aby uniknąć odpowiedzialności karnej za swoje zachowanie. Dochodzi do zaprzeczenia, że w ogóle doszło do wykorzystania seksualnego. Tłumienie jest postawą wspólną dla sprawcy, ofiary oraz ich środowisk. Sprawca odczuwa lęk przed konsekwencjami oraz zmienia swój *modus operandi*. Nawiązuje relacje z opiekunem osób bezradnych. Buduje wokół siebie obraz osoby życzliwej, godnej zaufania, po to, aby zastraszyć lub za pomocą przemocy zmusić ofiarę do milczenia. Może dojść do użycia gróźb: „jak powiesz to zniszczę twoją rodzinę, przestanę Ciebie lubić, powiem innym o tym co mi zrobiłeś” itp.

4. Oznaki wykorzystania seksualnego – wymiar psychologiczny

Przeważnie doświadczenie wykorzystania seksualnego „osób bezradnych” pozostawia określone ślady. Czynność przestępcza zaburza emocjonalność oraz sposób funkcjonowania, a także nawiązywania relacji społecznych. W przypadku molestowania pośredniego nie będzie można zobaczyć oznak tego typu zachowania. Sprawcy wykorzystują je, ponieważ „osoby bezradne” najczęściej mają zaburzenia komunikacyjne oraz są osobami niekiedy niezdolnymi do dokonania osądu zdarzenia, nie wspominając o manipulacji, której są poddawani.

Zupełnie inaczej dzieje się w przypadku molestowania bezpośredniego. Można ono wywołać objawy psychologiczne i behawioralne oraz fizyczne⁶⁵.

4.1. Oznaki psychologiczne i behawioralne

Osoby bezradne mają bardzo złożoną sferę psychologiczną i behawioralną. Wykorzystują podstawowy nośnik komunikacyjny za pomocą gestów, jęków, krzyku, znaków emocjonalnych. Wielokrotnie nie pokrywają się one z mową pozawerbalną. Na opiekunów spada sposób odczytywania znaków wysłanych przez wskazane osoby. Nieznajomość sposobu komunikacji, albo brak umiejętności w tym zakresie najczęściej prowadzi do tego, że sposób komunikacji jest utrudniony. Na podstawie obserwacji zachowań behawioralnych ofiar oraz poprzez właściwe odczytanie znaków, które wysyłają można stwierdzić, że ma się do czynienia z wykorzystaniem seksualnym. U ofiary są one następujące: po pierwsze mają obniżony nastrój, zamykają się w sobie oraz alienują się w swoim środowisku. Ofiary odczuwają lęk, niepokój, pojawia się labilność emocjonalna, nerwowość oraz wybuchy złości. Ponadto pojawiają się zahamowania lub widoczna jest nadpobudliwość w obszarze psychoruchowym. Dostrzegalne są dolegliwości psychosomatyczne w postaci bólu, bólu brzucha, podbrzusza lub głowy. Skrajnie może pojawić się lęk przed zasypianiem oraz koszmary senne. Niektóre osoby mogą mieć moczenie nocne, przejawiają zachowania regresywne oraz zespół stresu pourazowego – PTSD. Niekiedy reakcja na wykorzystanie seksualne może przybrać postać spożywania alkoholu lub przyjmowanie narkotyków, popełnianie czynów zabronionych, myśli i próby samobójcze oraz skłonności do wykorzystania seksualnego innych osób⁶⁶.

4.2. Fizyczne objawy potencjalnego wykorzystania seksualnego

W wymiarze fizycznym oznaki wykorzystania seksualnego mogą przybrać różne objawy. Na skutek współżycia seksualnego może dojść do nieplanowanej ciąży. Ponadto materiał genetyczny sprawcy może być obecny w różnych częściach ciała m.in. odbycie, ustach, waginie lub na ciele osoby bezradnej. W skrajnych przypadkach na skutek molestowania bezpośredniego może dojść do zakażenia chorobą weneryczną m.in. kiłą, rzeżączką, chłamydiami lub zarażenie wirusem HIV. Niepokój opiekunów lub rodziny osób bezradnych powinny wzbudzać infekcje dróg moczowo-płciowych, urazy, otarcia, zadrapania i zasinienia w okolicach pochwy, jąder lub odbytu, a także krwawienia z narządów

⁶⁵ M. Babik, *Seksualność osób niepełnosprawnych*, [w:] *Niedostępne. Niegodne. Niedyskretne...*, s. 7-24.

⁶⁶ K. Besiekierska, *Oznaki wykorzystania seksualnego*, [w:] *Niedostępne. Niegodne. Niedyskretne...*, s. 47-54.

rodnych, ból przy oddawaniu moczu, kału oraz przy siadaniu, w końcu infekcje i urazy jamy ustnej i warg. Wskazane objawy mają charakter ogólny i nie muszą wskazywać bezpośrednio na fakt doświadczenia przemocy seksualnej⁶⁷.

Zakończenie

Przepisy prawa kościelnego zapewniały ochronę osobom bezradnym. Jednak trzeba podkreślić, że pojęcie to oraz jego definicje do systemu prawnego wprowadzono dopiero w 2019 r. Do tego czasu termin „osoby bezradne” nie występował w przepisach prawa kanonicznego. Mimo to ustawodawca zapewniał ochronę tego typu osobom. Prawodawca intuicyjnie chronił różne grupy: dzieci, nastolatków, płód ludzki, kobietę, chroniąc ją przed uprowadzeniem oraz osoby, które chciały popełnić samobójstwo. W sposób szczególny zwłaszcza te, które zostały wykorzystane seksualnie przez osoby duchowne. Przeprowadzona analiza wykazała, że ochrona osób bezradnych różnie się kształtowała na przestrzeni dekad. Ujawnienie skandali seksualnych z udziałem duchownych wymusiło ponowną reakcję prawodawcy. Kompleksową ochroną zostały objęte najpierw osoby małoletnie. Przepisy kanonicznego prawa karnego materialnego i formalnego zapewniały bezpieczeństwo tej właśnie grupie. Kolejne skandale obyczajowe z udziałem osób duchownych tym razem z „osobami bezradnymi” wymusiły kolejną reakcję ustawodawcy. Należy podkreślić, że wykorzystanie seksualne popełniane przez osoby duchowne stanowi najcięższą formę przestępstwa kościelnego – *delicta graviora*. Dzięki wprowadzeniu terminu „osoby bezradne” oraz definicji legalnej obecne przepisy zapewniają wolność oraz bezpieczny rozwój szczególnie narażonym osobom oraz chronią je przed molestowaniem bezpośrednim oraz pośrednim. Pod tym terminem, kryją się: dzieci, młodzież, osoby niepełnosprawne, osoby dorosłe uzależnione od alkoholu oraz narkotyków, kobiety i mężczyźni, którym podano tzw. tabletkę gwałtu, osoby starsze, po udarach lub wylewach, pensjonariusze domów opieki, osoby niedołążne, osoby korzystające z sanatoriów oraz te, które nie potrafią sobie poradzić z agresją ze strony sprawcy. W dalszych badaniach zaprezentowano podmioty aktywne i pasywne, które tworzą konstrukcje omawianego przestępstwa, a także zakres przedmiotowy, czyli zachowania, które prowadzą pośrednio i bezpośrednio do wykorzystania seksualnego. Całość badań dopełniły rozważania na temat oznak wykorzystania seksualnego, które występują w dwóch wymiarach behawioralno-psychologicznym oraz fizycznym. Warto dodać, że w tym celu wykorzystano określone elementy i narzędzia występujące w psychologii. W ten sposób zamierzano wszechstronnie pokazać badane zjawisko.

⁶⁷ Ibidem, s. 51.

Przeprowadzone analizy wypełniały w małym stopniu lukę badawczą w obszarze prawa karnego i kanonicznego. Ponadto warto podkreślić, że osoby odpowiedzialne za system oraz porządek prawny Kościoła katolickiego powinny nieustannie czuwać i wychwytywać zagrożenia wobec „osób bezradnych”.

Bibliografia

Źródła

- Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus, Benedicti Papae XV Auctoritate promulgatus, AAS 9/II (1917), s. 2-593.
- Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus, AAS 75/II (1983), s. I-XXX, 1-324. Tekst polski: Kodeks prawa kanonicznego. Przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Poznań 1984.
- Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus, AAS 75/II (1983), s. I-XXX, s. 1-324. Tekst polski: Kodeks prawa kanonicznego. Przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Warszawa 2021.
- Franciszek, *List apostolski motu proprio Vos estis lux mundi*, 9.05.2019, [w:] *Odpowiedź Kościoła na dramat wykorzystania seksualnego małoletnich. Aspekt prawny. Dokumenty i komentarze*, red. P. Studnicki, M. Dalgiewicz, Ząbki 2020.
- Franciszek, *List apostolski motu proprio Come una madre amorevole*, 4.06. 2016, [w:] *Odpowiedź Kościoła na dramat wykorzystania seksualnego małoletnich. Aspekt prawny. Dokumenty i komentarze*, red. P. Studnicki, M. Dalgiewicz, Ząbki 2020.
- Paulus VI, *Littere apostolicae motu proprio Ministeria quaedam*, 15.08.1972, AAS 64 (1972).
- Decret coram Mattioli z 9.11.1961, „Sacra Rota Romana Decisiones” 1961, nr 53.
- Kongregacja Nauki Wiary, *Vademecum dotyczące wybranych kwestii proceduralnych w zakresie postępowania w przypadku nadużyć seksualnych przez duchownych wobec małoletnich (wersja 1.0)*, [w:] *Odpowiedź Kościoła na dramat wykorzystania seksualnego małoletnich. Aspekt prawny. Dokumenty i komentarze*, red. P. Studnicki, M. Dalgiewicz, Ząbki 2020.
- Kongregacja Nauki Wiary, *Vademecum dotyczące wybranych kwestii proceduralnych w zakresie postępowania w przypadku nadużyć seksualnych przez duchownych wobec małoletnich (wersja 2.0)*, [w:] https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/ddf/rc_ddf_doc_20220605_vademecum-casi-abuso-2.0_pl.html
- Konferencja Episkopatu Polski, *Wytyczne dotyczące wstępnego dochodzenia kanonicznego w przypadku oskarżeń duchownych o czyny przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu z osobą niepełnoletnią poniżej osiemnastego roku życia*, [w:] *Odpowiedź Kościoła na dramat wykorzystania seksualnego małoletnich. Aspekt prawny. Dokumenty i komentarze*, red. P. Studnicki, M. Dalgiewicz, Ząbki 2020.

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku – Kodeks karny (Dz.U. 2020, poz. 1444, z późn. zm.).

Secretary of State, *Rescript from Audience of His Holiness 25.04.1994*, „Ius Ecclesiae” 1996, nr 8.

Literatura

Adamowicz L., *Status kanoniczno-prawny osoby małoletniej – zagadnienia terminologiczne*, „Teki Komisji Prawniczej PAN Oddział w Lublinie” 2020, nr 1.

Albornoz D., *Normae e orientamenti della Chiesa Cattolica dinanzi agli abussi sessuali di minori perpetrati de chierchi*, „Salesianum” 2008, nr 70.

Alesandro J., *Canonical delictis involving sexual misconduct and dismissal from the Clerical State*, „Ius Ecclesiae” 1996, nr 8.

Babik M., *Seksualność osób niepełnosprawnych*, [w:] *Niedostępne. Niegodne. Niedyskretne. Jak chronić dzieci i dorosłych z niepełnosprawnością intelektualną przed przemocą seksualną*, red. M. Babik, E. Twardowska-Staszek, K. Besiekierska, Kraków 2022.

Bączkowicz F., *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. 3, Opole 1958.

Beal J., *The 1962 instruction Crimen sollicitationis caught red-handed or handed a red herring*, „Studia Canonica” 2007, nr 41.

Bernal J.P., *Cuestiones canónicas sobre los delictos más graves contra el sexto mandamiento del Decálogo*, „Ius Canonicum” 2014, nr 54.

Besiekierska K., *Oznaki wykorzystania seksualnego*, [w:] *Niedostępne. Niegodne. Niedyskretne. Jak chronić dzieci i dorosłych z niepełnosprawnością intelektualną przed przemocą seksualną*, red. M. Babik, E. Twardowska-Staszek, K. Besiekierska, Kraków 2022.

Borek D., *Delicta graviora contra mores w normach De delictis reservatis z 2010 roku*, „Prawo Kanoniczne” 2014, nr 2.

Borek D., *Sextum Decalogi preaeptum w kanonicznym prawie karnym aktualnie obowiązującym*, Tarnów 2015.

Cardinale G., *Chiesa rigorosa sulla pedofilia intervista a mons. Charles Scicluna*, „Avvenire” 2010, nr 5.

Cocchi G., *Commentarium in Codicem iuris canonici. De delictis et poenis*, t. 5, Taurinorum Augustae 1929.

Conte de Coronata M., *Institutiones iuris canonici. De delictis et poenis*, t. 4, Taurini 1955.

Cucci G., Zollner H., *Kościół a pedofilia*, Kraków 2011.

Czub M., *Zrozumieć dziecko wykorzystane seksualnie*, Gdańsk 2015.

de Paolis V., *Delitti contro il sesto comandamento*, „Periodica” 1993, nr 82.

de Paolis V., *Normae de gravioribus delictis riservati alla Congregazione per la Dottrina della Fede*, „Periodica” 2002, nr 91.

Domaszk A., *Reakcja Kościoła na nadużycia seksualne wobec nieletnich ze strony duchownych*, „Seminare” 2012, nr 31.

- Falco M., *Introduzione allo studio del Codex Iuris canonici*, Bologna 1992.
- Freund K., Scher H., Chan S., Ben-Aron M., *Experimental analysis of pedophilia*, „Behaviour Reserch and Therapy” 1982, nr 20.
- Góralski W., *Przeszkoda uprowadzenia*, [w:] *Przeszkody małżeńskie w prawie kanonicznym*, red. W. Góralski, Warszawa 2016.
- Griffin B., *The Reassignment of a Cleric who has been Professionally evaluated and treated for Sexual Misconduct with Minors: Canonical Considerations*, „The Jurist” 1991, nr 51.
- Kiełpiński K.M., *List apostolski motu proprio papieża Franciszka Vos estis lux mundi nowelizacją kanonicznego prawa karnego i skuteczną ochroną małoletnich*, „Studia Iuridica Thoruniensia” 2019, nr 25.
- Kimes J.P., *Simul et cura et solerita le essential norms della Conferenza Episcopale Statunitense*, [w:] *I delitti riservati alla Congregazione per la Dottrina Della Fede. Norme prassi obiezioni*, a cura di C. Papale, Roma 2015.
- Kusz E., *Wykorzystanie seksualne małoletnich przez osoby duchowne – analiza zjawiska*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2015, nr 14/1.
- Langevin R., *Who engages in sexual Behaviour with Children? Are Clergy who commit sexual offences different from other sex offenders*, [w:] *Sexual abuse in the Cattolic Church. Scientific and legal perspectives*, red. K. Hanson, F. Pfäfflin, M. Lütz, Città del Vaticana 2004.
- Lütz M., *Conclusion, sexual abuse, science and the Church*, [w:] *Sexual abuse in the Cattolic Church. Scientific and legal perspectives*, red. K. Hanson, F. Pfäfflin, M. Lütz, Città del Vaticana 2004.
- Mazurkiewicz D., *Normae substantiales w liście apostolskim papieża Franciszka Vos estis lux mundi w świetle wcześniejszego prawodawstwa powszechnego i polskiego prawa partykularnego*, „Studia Koszalińsko-Kołoברzeskie” 2021, nr 28.
- Núñez G., *La competencia penal de la Congregación para la Doctrina de la Fe. Comentario al motu proprio Sacramentorum Sanctitatis Tutela*, „Ius Canonicum” 2003, nr 53.
- Oliverio Ferraris A., Graziosi B., *Pedofilia. Per saperne di piú*, Roma – Bari 2004.
- Papale C., *I delitti contro la morale*, [w:] *I delicti riservati alla Congregazione per la Dottrina della Fede*, a cura di A. D’Auria, C. Papale, Città del Vaticano 2014.
- Parolari E., *Aspetti psicopatologici dei delitti canonici*, [w:] *Questioni attuali di diritto penale canonico*, a cura di D. Cito, Citta del Vaticano 2012.
- Podoleński S., *O życiu nienarodzonych*, Kraków 1933.
- Ragatillo E., *Institutiones iuris canonici*, t. 2, Santander 1951.
- Regatillo E., *Derecho matrimonial eclesiastico*, Santander 1962.
- Sakowicz A., *Znamiona określające czynność sprawczą przestępstwa groomingu*, „Sąd Najwyższy Rzeczypospolitej Polskiej. Studia i analizy Sądu Najwyższego. Przegląd Orzecznictwa” 2016.
- Twardowska-Staszek E., *Sprawcy wykorzystania seksualnego dzieci z niepełnosprawnością intelektualną*, [w:] *Niedostępne. Niegodne. Niedyskretne. Jak chronić dzieci*

- i dorosłych z niepełnosprawnością intelektualną przed przemocą seksualną*, red. M. Babik, E. Twardowska-Staszek, K. Besiekierska, Kraków 2022.
- Uruszczak W., *Kodeks prawa kanonicznego z 1917 r. na tle innych kodeksów prawa w Europie od końca XVIII do początku XX wieku*, [w:] *Kodeks Pio- Benedyktynski między Tradycją a Rozwojem*, red. Z. Janczewski, J. Dohnalik, I. Kilanowski, Warszawa 2017.
- Wojnicz P., *Penalizacja czynów seksualnych wobec małoletnich – rozważania na tle prawa kanonicznego i polskiego prawa karnego*, „Civitas et Lex” 2020, nr 2.
- Yanguas J.M., *De crimine pessimo et de competente S. Officii relate ad illud*, „Revista Española de Derecho Canónico” 1946, nr 2.

STRESZCZENIE

Przestępstwo wykorzystania seksualnego osób bezbronnych w Kościele katolickim. Analiza prawno-karna i psychologiczna

Artykuł został poświęcony ochronie osób bezradnych w Kościele katolickim. Wspomniana kategoria osób jest szczególnie narażona na przestępstwo wykorzystania seksualnego. Zaprezentowana analiza miała na celu pokazać dwie ważne kwestie: skalę zagrożenia oraz działania, które instytucja Kościoła katolickiego podjęła, aby zapewnić bezpieczeństwo. Pośrednio jest to próba odbudowy zaufania, w związku z ujawnianymi w przestrzeni medialnymi skandalami seksualnymi osób duchownych wobec małoletnich i osób bezbronnych. Czytelnik śledząc poszczególne myśli autora dowiaduje się jak wyglądają działania prawno-karne, a więc podmiotowy i przedmiotowy wymiar przestępstwa w kanonicznym prawie karnym. Całość narracji dopełnia obszerna analiza psychologiczna, która pokazuje różne typy sprawców czynu zabronionego, ponadto typy osobowości ofiar oraz elementy, które bezpośrednio i pośrednio wskazują, że doszło do przestępstwa wykorzystania seksualnego.

SUMMARY

The Crime of Sexual Abuse of Vulnerable Persons in the Catholic Church. Penal-canonical Analysis and its Selected Psychological Elements

The article was dedicated to the protection of helpless persons in the Catholic Church. The aforementioned category of persons is currently vulnerable to the crime of sexual abuse. The analysis presented here was intended to show two important issues: the scale of the threat and the actions that the institution of the Catholic Church has taken to ensure safety, and it is an attempt to rebuild trust, in the wake of the clergy sex scandals against minors and vulnerable people revealed in the media. By following the author's individual thoughts, the reader learns about the legal and penal actions, and thus the subject and object dimensions of the crime in canonical criminal

law. The entire narrative is complemented by an extensive psychological analysis, which shows the different types of perpetrators of the criminal act, furthermore the personality types of the victims and the elements that directly and indirectly indicate that the crime of sexual abuse has occurred.